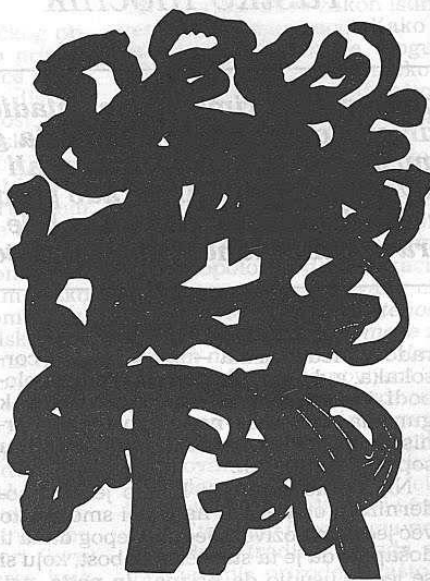

simbolička razmena i smrt

žan bodrijar

Simbolička razmena više ne postoji kao organizaciona forma na nivou savremenih društvenih formacija. Svakako, simboličko nastavlja da ih opsega kao njihova sopstvena smrt. Upravo zbog toga što više ne upravlja životom društva, ove formacije ga spoznaju samo kao opsednutost, kao potrebu koja je neprestano sputavana zakonom vrednosti. I premda je određena ideja Revolucije, od *Marksa (Marx)* naovamo, pokušavala da prokrči sebi put kroz taj zakon vrednosti, ona je već odavno postala još jedna Revolucija u skladu sa Zakonom. Što se psihoanalize tiče, ona obigrava oko ove opsednutosti ali istovremeno i uzmiče, ograničavajući je na oblast individualno nesvesnog, svodeći je pomoću Zakona Oca na opsednutost kastracijom i Označiteljem. Još jedan Zakon. Međutim, pored libidinoznih i političkih topika i ekonomika koje pri određenju vrednosti gravitiraju oko materijalne proizvodnje ili proizvodnje želja, postoji i shema jednog društvenog odnosa zasnovanog na uništenju vrednosti, čiji model, po nama, upućuje na primitivne formacije ali čija radikalna utopija počinje lagano da se rasprskava na svim nivoima našeg društva, u vrtoglavičnu pobune koja nema ničeg zajedničkog sa revolucijom, niti sa istorijskim zakonima, pa čak — mada će biti potrebno vreme da se to pokaže, jer je reč o skorašnjem fantazmu — ni sa »oslobađanjem« neke »želje«.

Gledano sa ovog stanovništva, neka druga teorijska zbivanja poprimaju suštinski značaj: *Sosirovi (Saussure)* anagrami. *Mosova (Mauss)* razmena (poklon, pokazuju se na duži rok kao mnogo radikalnije hipoteze od *Frojdovih (Freud)* i *Marksovih*, kao perspektive koje je cenzurisao upravo imperijalizam frojdističkih i marksističkih tumačenja. Anagram ili razmena (poklon nisu samo zanimljive epizode na granicama lingvističkih i antropoloških disciplina, podređeni modaliteti u odnosu na velike aparate nesvesnog i revolucije. Vidimo kako se tu ocrtava ona ista velika forma iz koje možda proističu marksizam i psihoanaliza a da i sami to ne znaju, forma koja ne daje za pravo ni političkoj ni libidinoznoj ekonomiji i koja već iscrtava jednu oblast izvan vrednosti, izvan zakona, izvan potiskivanja, izvan nesvesnog. To su stvari koje dolaze.

Jedini teorijski događaj koji se, po nama, može svrstati u isti red, veličina, je uvođenje nagona smrti kod *Frojda*, i to pod uslovom da ga radikalizujemo nasuprot *Frojdovim* željama. U sva tri slučaja, uostalom, radi se o suprotstavljanju izvoru: trebalo bi ći *Mosom* protiv *Mosa*, *Sosirom* protiv *Sosira*, *Frojd* protiv *Frojda*. Trebalo bi suprotstaviti princip reverzije (protiv—poklon) svim ekonomskim, psihološkim ili strukturalističkim tumačenjima kojima je *Mos* otvorio put. Trebalo bi suprotstaviti *Sosira* iz *Anagrama* onome iz lingvističke, pa čak i njegovom sopstvenom suženom tumačenju *Anagrama*. Trebalo bi suprotstaviti onog *Frojda* iz perioda nagona smrti čitavoj pređašnjoj građevini psihoanalize, pa čak i *Frojd*ističkoj verziji nagona smrti.

Isplativši jednom tu paradoksalnu cenu teorijskoj žestini, videćemo kako ove tri hipoteze u svojim specifičnim oblastima — no, ta se specifičnost ukida u opštoj formi simboličkog — opisuju jedan vrhunski spoljni princip funkcionisanja, protivan našem ekonomskom »principu realnosti«.

Reverzibilnost poklona u protiv—poklon, reverzibilnost razmene u žrtvovanje, reverzibilnost vremena u ciklus, reverzibilnost proizvodnje u razaranje, reverzibilnost života u

smrt, reverzibilnost svakog jezičkog pojma i vrednosti u anagram, jedna jedina velika forma, ista za sve oblasti. **Forma reverzibilnosti**, ciklične reverzije, poništavanja — forma koja svuda ukida linearnost vremena, jezika, ekonomskih razmena i akumulacije, koja ukida linearnost vlasti. Ona za nas svuda poprima oblik uništenja i smrti. To je sama forma simboličkog. Ni mistična, ni strukturalna — neizbežna.

Princip realnosti je koincidirao sa određenim stepenom zakona vrednosti. Danas, čitav sistem tone u nedeterminisanost, čitava realnost biva asporbovana hiperrealnošću koda i simulacije. Od sada, umesto starog principa realnosti, nama upravlja princip simulacije. Svrhovitosti je nestalo i modeli su ti koji nas generišu. Nema više ideologija, postoje samo simulakrumi. Trebalo bi, dakle, obnoviti čitavu genealogiju zakona vrednosti i simulakruma kako bi se uočila hegemonija i stvarnost sadašnjeg — sistema — strukturalne revolucije vrednosti. U toj genealogiji treba izmeniti mesto koje zauzima politička ekonomija; ona se tada javlja kao simulakrum drugog reda kao i sve one teorije koje uzimaju u obzir samo stvarnost — stvarnost proizvodnje, stvarnost značenja, u svesti ili podsvesti.

Kapital više ne spada u red političke ekonomije, on se služi političkom ekonomijom kao simulacionim modelom. Čitav koncept tržišnog zakona vrednosti je apsorbovan i recikliran u okviru šireg koncepta strukturalnog zakona vrednosti, pa se tako povlači u simulakrum trećeg reda (videti kasnije). Političkoj ekonomiji je time osigurana **druga večnost** unutar jednog koncepta u kome je doduše izgubila sopstvenu determinisanost ali je sačuvala efikasnost kao referencu simulacije. Isto se desilo i sa prethodnim konceptom prirodno zakona vrednosti koji je preuzet kao imaginarna referenca (»Priroda«) od strane sistema političke ekonomije i tržišnog zakona vrednosti: upotrebnost vrednosti ima ovde fiktivnu egzistenciju unutar prometne vrednosti. Ali i ova druga, u sledećoj spirali biva preuzeta kao alibi unutar dominirajućeg kodnog reda. Svaka konfiguracija vrednosti biva preuzeta od naredne u višem redu simulakruma i svaka sledeća faza vrednosti integriše u okviru svog plana prethodni plan kao fantomsku referencu, marionetsku referencu, referencu simulacije.

Revolucija razdvaja svaki red od narednog reda; to su štaviše jedine istinske revolucije. Mi živimo u trećem redu koji više ne spada u re-

dove realnosti već hiperrealnosti i to je jedino mesto gde ga flotantne i nedeterminisane teorije i prakse mogu dostići i zadati mu smrtni udarac.

Sve savremene revolucije se usredsređuju na fazu koja upravo prethodi sistemu. Sve se one naoružavaju nostalgичnim oživljavanjem stvarnosti u raznim oblicima, to jest, simulakrumima drugog reda: dijalektikom, upotrebom vrednošću, transparentnošću i svrhovitošću proizvodnje, »oslobađanjem« nesvesnog, potisnutim željama (označiteljem i označenim zvanim želja) itd. Sva ova oslobađanja uzimaju za svoj idealni sadržaj fantome koje je sistem uništio u svojim uzastopnim revolucijama i koje lukavo oživljava kao revolucionarne fantazme. Sva oslobađanja su samo prelazni stupnjevi koji vode sveopštoj manipulaciji. Sama revolucija više ništa ne znači na stupnju aleatornih procesa kontrole.

Industrijskim mašinama su odgovarale mašine svesti, racionalne, referentne, funkcionalne, istorijske. Aleatornim mašinama koda odgovaraju aleatorne mašine, nesvesnog, nereferentne, transferne, nedeterminisane, flotantne. Ali i samo nesvesno se vratilo u igru: ono je već davno izgubilo sopstveni princip realnosti i pretvorilo se u operativni simulakrum. Upravo u onoj tački gde se njegov princip **psihičke** realnosti poistovećuje s njegovim principom **psihioanalitičke** realnosti, nesvesno, kao i politička ekonomija, iznova postaje model simulacije.

Čitava strategija sistema počiva na toj hiperrealnosti flotantnih vrednosti. Sa nesvesnim je isto kao i sa novcem ili teorijama. Vrednost vlada u skladu sa neuhvatljivim poretom generisanja putem modela, u skladu sa neodređenim vezivanjem simulacija.

Kibernetska operacionalnost, genetski kod, aleatorni redosled mutacija, princip neodređenosti itd., sve je to usledilo za jednom determinisanom i objektivističkom naukom, dijalektičkom vizijom i storije i saznanja. Sama teorijska kritika i revolucija spadaju u simulakrum drugog reda, kao i svi determinisani procesi. Javljanje simulakruma trećeg reda rasciđava sa svim tim, i u borbi sa njima nije ni od kakve pomoći želja za oživljavanjem dijalektike, »objektivnih« kontradikcija i dr., — to je beznadežna politička regresija. Protiv aleatornog se ne bori svrhovitošću, protiv programirane i molekularne disperzije se ne bori pozivanjem na savest i dijalektičkom superiornošću, protiv koga se ne bori političkom ekonomijom niti »revolucijom«. Sva ta stara oružja (pa čak i ona koja će se tražiti među simulakrumima prvog reda, u etici i metafizičci čoveka i prirode, u upotrebnoj vrednosti i drugim referencama oslobađanja) bivaju postupno neutralisana od opšteg sistema koji pripada višem redu. Sve što se smešta u nesvrhovito prostor—vreme, koda ili pokušava da na njemu izvrši neku intervenciju, biva lišeno svoje svrhovitosti, dezintegrirano i apsorbovano — to je dobro poznata posledica regeneracije, manipulacije, ciklaže i reciklaže na svim nivoima. »Svaki osporavajući ili subverzivni element nekog sistema mora biti višeg logičkog reda« (*Antony Wilden* — »Sistem i struktura«) Da li je, dakle, moguće suprotstaviti se simulakrumima trećeg reda, bar na ravnopravnom tlu? Postoji li neka teorija ili praksa koja bi bila subverzivna zato što je aleatornija od samog sistema? Nedeterminisana subverzija koja bi za kodni red značila isto što i revolucija a red političke ekonomije? Može li se boriti protiv DNK? Klasnom borbom svakako ne. Možda izumevanjem simulakruma višeg logičkog (ili

nelogičkog) reda — izvan sadašnjeg trećeg reda, izvan determinisanosti i nedeterminisanosti — no, hoće li se u tom slučaju još uvek raditi o simulakrumima? Možda jedino smrt, reverzibilnost smrti, pripada višem redu od kodnog reda. Simbolički nered je jedini u stanju da izvrši provalu u kod.

Svaki sistem koji se bliži savršenoj operacionalski blizu je svoje propasti. Kada sistem tvrdi »A je A« ili »dva plus dva jesu četiri«, on se istovremeno bliži apsolutnoj moći i krajnje smešnom, to jest, trenutnom i verovatnom uništenju — dovoljan je i dodir prsta da bi ga srušio. Poznata je moć koju ima tautologija kada udvostručava težnju sistema ka savršenoj sferičnosti (Ibijeve stomačine).

Identičnost je neodrživa: ona je jeste smrt, zato što odbija da potpiše vlastitu smrt. Takav je slučaj sa zatvorenim ili metastabilizovanim, funkcionalnim ili kibernetičkim sistemima, koje vrebaju podsmeh, uništenje u jednom trenu (a ne nakon dugog dijalektičkog napora) upravo zato što čitava inercija sistema radi protiv njega samog. Ambivalencija vrebaju najdovršenije sisteme, one koji su uspjeli da obogotvore sopstveni princip funkcionisanja, kao binarni Bog Lajbnica (Leibniz). Privlačnost koju ovakvi sistemi imaju može se u trenutku preokrenuti, upravo zbog toga što se zasniva na mnogo dubljem neslaganju, kao i u slučaju fetišizma. Otuda i njihova krhkost koja se uvećava u srazmeri sa idealnom koherentnošću. Čak i kada se zasnivaju na radikalnoj nedeterminisanosti (gubitku značenja) ovi sistemi iznova postaju plen tog značenja. Oni padaju pod te-

retom sopstvene čudovišnosti, kao čudovišta karbonske ere, i odmah se raspadaju. To je sudbina svakog sistema koji se svojom logikom zavetovao na savršenstvo a samim tim i na potpuno otpadništvo, na apsolutnu nepogrešivost a time i na bespogovornu nemoć — sve vezane energije streme sopstvenoj smrti.

Zbog toga je jedina moguća strategija katastrofična, a nikako dijalektička. Stvari treba gurnuti do ivice, gde će se, prirodno, prevrnuti i srušiti. Pošto smo na vrhuncu vrednosti najbliži ambivalentnosti, pošto smo na vrhuncu koherentnosti najbliži ponoru preokreta koji vrebaju udvojene znake koda, trebalo bi u simulaciji ići dalje od sistema. Trebalo bi smrću igrati protiv smrti — radikalna tautologija; stvoriti apsolutno oružje od logike samog sistema. Protiv hiperrealističkog sistema jedina moguća strategija je patafizička, »nauka imaginarnih rešenja«, naučno-fantastična ideja obrtanja sistema protiv samog sebe, na krajnjoj granici simulacije koja se može preokrenuti u hiperlogiku razaranja i smrti. (1)

Zadatak simboličkog se sastoji u preciznoj reverzibilnosti. Svaki termin bi trebalo da bude eks-terminisan a vrednost ukinuta pri tom okretanju pojma protiv sebe samog — to je jedino simboličko nasilje koje je u stanju da izvojuje pobjedu nad strukturalnim nasiljem koda.

Tržišnom zakonu vrednosti i ekvivalentnosti odgovarala je dijalektika revolucije. Nedeterminisanosti koda i strukturalnom zakonu vrednosti odgovara još samo precizna reverzija smrti. (2)

Cinjenica je da nije ostalo ništa na šta bismo mogli da se oslonimo. Preostala nam je još samo terijska žestina; spekulisanje smrću čiji je jedini metod radikalizovanje svih hipoteza. Čak su: kod i simboličko još uvek simulirani pojmovi — trebalo bi ih, jedno za drugim, odstraniti iz diskursa.

Sa francuskog: Miša Marković

da li je j. f. liotar budist?

rada iveković

Liotardov napor da jezik izvuče iz metafizičke mreže, da ga izbavi iz mehanizma institucionaliziranja hijerarhije, dominacije pa i nasilja, dosta je srodan budističkom. Njegov »projekt« ukoliko ga ima (jer, u postmodernoj je gotovo sa društvenim projektima i programima) prolazio bi stoga nužno u prvom redu kroz jezik kao mjesto koagulacije hijerarhije, mjesto uspostavljanja (simboličkog) poretka. Figure mišljenja moderne sve su hijerarhijske i

Piše Jean-François Lyotard: »Velike su naracije postale neuvjerljive. Zato smo pod iskušenjem da povjerujemo velikoj naraciji o propasti svih naracija«. I. Tako filozof izražava mehanizam i nagučuje našeg mišljenja: povlačiti se gnoseološki na položaj **metapozicije** koji bi nam, sam neupitan jer »na drugoj razini«, omogućio da iz (samoutemeljene, samodekretirane) sigurnosti sagledamo proturječja na prethodnoj ravni. Velike su naracije između ostalog postale neuvjerljive jer se otkrivaju u međusobnoj nesvodljivoj kontradikciji, a da pritom nema zajedničkog kriterija, nema univerzalnih vrijednosti, nema pozicije s koje bi se (unutar jedne razine, jednog sustava) moglo odlučiti koja od njih ima prednost. Otud i tendencija da se uzmakne na sljedeću ravan. **Nāgārduna** (indijski budistički filozof iz 1. stoljeća n. e.) bi rekao da se radi samo o različitim stanovištima (**dršti**) između kojih je bilans neodlučan. Svako je opredjeljivanje za jedno ili drugo obojeno ličnom perspektivom (što termin **dršti** doslovno i znači), odnosno nekim egzistencijalnim interesom, i stoga nijedno nije opravdanje od ostalih. Na razini **lokalnog**, svako je jednako uvjerljivo ili neuvjerljivo. Uzmicanje na metapoziciju i **Nāgārduna** i njegova današnja inkarnacija Lyotard smatraju neopravdanim, ili, preciznije: smatraju da se uzmicanjem ništa ne dobiva, budući da se (metafizički) mehanizam time samo potvrđuje i obnavlja: na »metarazini«, ukoliko ova nije puki proizvod uobrazilje, susrećemo opet samo paralelne, međusobno suprotstavljene teze ili stanovišta od kojih niti jedna nema boljeg ontološkog utemeljenja (**Nāgārduna**). Lyotard uostalom otvoreno zagovara »uništenje metajezika«.

Čitav niz začudujućih podudarnosti nalazimo između **Nāgārdune** i Lyotarda. Niti jednome od njih ontologija nema nikakva smisla, nije filozofski zanimljiva ni opravdana. **Nāgārduna** taj stav nasljeđuje od samoga **Buddhe**, i on uglavnom vrijedi za cijeli filozofski budizam, a ima svoje dublje razloge u budizmu kao **tipu** mišljenja ili filozofije. Od samog se početka ovaj naime zalaže za **de-ontologizaciju** mišljenja, za **izbjegavanje** onoga što će za zapadnu filozofiju (i za izvjesne tokove indijske također, iako vjerojatno u manjoj mjeri) postati pravilo: tipa filozofije kojoj je zadatak ovladavanje svijetom, filozofije kao »kraljevske znanosti« (**Deleuze**). Budistička misao, up-

ravo obrnuto, teži da izbjegne i preduhitri ovakvu pretenziju i aroganciju mišljenja, da ga postavi na drugačije temelje. To je u skladu i s njenim filozofskim ciljem individualnog utruća (**nirvāna**) kojemu je mišljenje samo sredstvo, ali ne i cilj, i gdje ovo, dakle, nema nikakav visok status. Stoga je pitanje, uostalom, da li ćemo budizam i nazivati filozofijom 2, što dakako ovdje ne smatram prestižnim pitanjem već konvencijom. Povijesno, za Lyotarda je situacija posve drugačija. Djelujući nakon dva milenija već ustaljene kraljevske znanosti, on ovu (shvaćenu u zapadnom smislu) pokušava skrenuti, denaturirati, oduzeti joj njene prerogative. Iz povijesno potpuno drugačijeg konteksta (ali uz dalekosežne tipološke i strukturalne podudarnosti) Lyotard također, kao i budisti, otklanja ontologiju odbacujući autolegitimiranje subjekta u njegovom vlastitom djelovanju ili spoznaji. Poslovično je poznato da budisti, pa i indijska filozofija gotovo u cjelini, izbjegavaju metafiziku subjekta (kao i raskol subjekt-objekt), što nije poljuljano već naprotiv učvršćeno idealom individualnog oslobođenja, koji niko koliko ne zahtijeva subjektivaciju. To je uostalom obično i bio izgovor za odbacivanje »filozofičnosti« ove misli od strane zapadne, dakako uz duboki nesporazum, i po mišljenju pisca ovih redova neopravdano. No danas evo nailazimo na (iznenadnu?) konkordansu, mimo svake vremensko-povijesne logike (što sa svoje strane potvrđuje mnoge teze postmoderne a i indijske tradicije), između budizma i postmoderne.

I za **Buddhu**, i za **Nāgārdunu** i za **Lyotarda**, dakle, ontološka su pitanja neodlučiva, i **prema tome** irelevantna. U ne-dubljenju ontoloških »temelja« (**bhūmi**; **fondation**) kod njih se očrtava i antimetafizičnost, odnosno odsustvo transcendent (a1) ne dimenzije. U neopravdanosti zauzimanja metapozicija i izricanja metanaracija u odnosu na teze u sporu (**Nāgārduna**, Lyotard) ogleda se nemetafizičnost njihovog poduhvata. U njemu se naime mišljenje nastoji demobilizirati (**Sloterdijk**) tako da samo sebe dalje ne generira (**Nāgārduna**: ka izbavljenju). Ili tako da ne stvori konceptualnu, reprezentacijsku, univerzalizirajuću mrežu kojom bi zahvatilo svijet i u njemu nametnulo zakon dominantnog subjekta koji je istim činom ustoličen (**Buddha**; Lyotard). Srodnosti idu i mnogo dalje. U ova dva ne

